

Kapa Mátyás egyetemi docens

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Eljárásjogi Tanszék

Kommunista személyi kultusz Magyarországon

1. Bevezetés

1953. március 9-én, mindössze négy nappal Sztálin halála után Magyarországon kihirdetésre került a „Joszif Visszárionovics Sztálin generalisszimusz emlékének megörökítéséről szóló 1953. évi I. törvény.” Ez a jogalkotási torzszülött jól érzékelteti a kommunista személyi kultusz irracionális, groteszk, sőt bizarr légkörét. A törvény – amely mindössze néhány soros preambulumból és egyetlen szakaszból áll – a következőképpen rendelkezik: „...Joszif Visszárionovics Sztálin elvtárs emléke iránti tisztelet és kegyelet, nagy tanításaihoz való rendíthetetlen hűség kifejezéséül az Országgyűlés a következő törvényt alkotja: 1. § Az Országgyűlés Joszif Visszárionovics Sztálin elvtárs emlékét, a magyar nép felszabadítása, a magyar nemzet függetlenségének kivívása és biztosítása, a magyar dolgozók politikai, gazdasági, kulturális felemelkedése körül szerzett elévülhetetlen érdemeiért, a magyar nép el nem múló hálájának tanúbizonyságául törvénybe iktatja.”

A nehezen felülmúlható pátoz, az elvtelen dicsóítás, illetve a történelmi tényekkel tökéletesen ellentétes tartalom mellett szembeötlő az a feloldhatatlan disszonancia, ami a cél, és az eszközként felhasznált jogszabályi forma között feszül. De hogyan juthatott ide Magyarország a huszadik század derekára?

2. A kommunista személyi kultusz megjelenése Magyarországon

Kiindulópontként elfogadhatjuk, hogy a történelem során azokban az állami berendezkedésekben, ahol az állam élén egy személy áll, gyakran megfigyelhető a vezető – kisebb vagy nagyobb mértékű – kultikus tisztelete. Különösen jellemző ez a totális rendszerekre. Bár a gyakorlatban megvalósult formájukban könnyedén illeszkednek ebbe a

sorba a kommunista államok is, azonban alaposabb megfontolás alapján találhatunk néhány igen figyelemreméltó ellentmondást. Így például a kommunizmustól mint tömegideológiától idegennek tűnik valamely egyén, egy individuum kultikus felmagasztosítása. Szintén figyelemre méltó, hogy amíg a korábbi történelmi korokban a kultusz igazolására általában nyitva állt valamilyen transzcendentális legitimáció, addig az alapvetően ateista kommunizmusban ezt nem alkalmazhatták.¹ Mindezek ellenére a sztálini Szovjetunióban, majd más kommunista országokban sajátos eszközöket felvonultató, az élet megannyi területére kiterjedő, különböző formákban megjelenő személyi kultusz fejlődött ki, amely különbözött minden addig ismert hasonló jelenségtől.

Magyarországon a kommunista személyi kultusz – a maga klasszikus formájában – az 1945-től 1956-ig tartó években volt megfigyelhető, ezen időszakon belül 1949 és 1953 között érte el tetőpontját. Sztálin kultikus tisztelete már az 1930-as évektől kezdve kiépült a Szovjetunióban, így a második világháborút követően már készen állt a személyi kultusz Magyarországra adaptálható prototípusa, annak minden eszközével és megnyilvánulási formájával (pl. legitimációs mechanizmusok, a propaganda módszerei, képzőművészeti alkotások, irodalmi alkotások, tömeges ünneplés, születésnap-i ceremóniák, névadások, kitüntetések, koncepciós perek, stb.). Persze a mintakövetés során figyelemmel kellett lenni egyrészt a magyar társadalom eltérő sajátosságaira, másrészt a Leninhez és Sztálinhoz viszonyított hierarchiára, harmadrészt a magyar pártvezető személyére szabható specialitásokra.

A vizsgált időszakban Magyarországon egymást is erősítve volt jelen Sztálin és Rákosi kultusza. Sztálin kultuszát készen kapta az ország: „minden idők legnagyobb hadvezére”², „a világ dolgozóinak szeretett vezére, a magyar nép nagy barátja”³ a politikai berendezkedés adaptációjával automatikusan lépett a színre. Itt a Szovjetunióban működő koreográfia duplikálására került sor – egy másik országban: Sztálint ábrázoló ikonszerű képek, köztéri szobrok jelennek meg, Sztálin hetvenedik születésnapja nálunk is megünneplésre kerül, üzemek, települések veszik fel a szovjet pártvezér nevét, és még sorolhatnánk.

¹ Ezeket az ellentmondásokat ehelyütt csak megemlítem, részletes elemzésükre egy másik tanulmányt kívánok szentelni.

² Ld. Sztálin minden idők legnagyobb hadvezére. Magyar Szabadságharcos Szöv. Orsz. Közp. Tömegszerv. és Prop. Oszt., Budapest, 1953.

Sztálin, a kommunizmus világszintű, mindenható vezére mellett ugyanakkor a helyi pártvezetőknek is jutott a dicsfényből, így Magyarországon az egypártállam fokozatos kiépülésével Rákosi is lassanként mitikus magasságokba emelkedett. Rákosi kultuszának kiépítésére rendelkezésre állt a bevált szovjet „know-how”, ugyanakkor attól való eltérések is megfigyelhetők.

Így a kultusz kiépítése során kezelni kellett Rákosi nimbuszának az elsősorú „istenséghez”, Sztálinhoz való viszonyát, hiszen a helyi vezető nagysága nem érhetett fel a hierarchia csúcsán álló, egyszeri és megismételhetetlen óriáshoz. Erre a problémára a tanítvány-mester kapcsolat adta a legkézenfekvőbb megoldást. Ez nemcsak a hierarchiában magasabb szinten álló szovjet pártvezér irányában oldotta fel az esetleges konfliktust, de egyben hazai viszonylatban kiváló legitimációs tényező is volt Rákosi számára. A tiszteletére 1952. március 8-án a Magyar Állami Operaházban tartott születésnap ünnepségen maga Rákosi utalt rá, milyen nagy szerencse az, hogy közvetlen tanítványa lehetett a korszak két legzseniálisabb tanítójának, Leninnek és Sztálinnak.⁴

A Rákosi-kultusz másik specialitását az adta, hogy a magyar pártvezető korábbi életpályájának számos olyan állomása volt, amelyek a második világháborút követő új korszakban megalapozhatták, majd erősíthették a pártvezető körül kialakult kultikus tiszteletet. Rákosi ugyanis a Tanácsköztársaság idején kereskedelmi népbiztoshelyettes, majd a szociális termelés népbiztosa volt, részt vett a Vörös Hadseregnek a cseh intervenció elleni harcaiban. 1920-tól a Szovjetunióban a Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottságának munkatársa, 1921-től titkára. 1924 végén Magyarországra küldték illegális pártmunkára, 1925. szeptemberében letartóztatták bíróság elé állították, amely 1926. augusztus 4-én nyolc és fél évi fegyházra ítélte. Büntetésének letelte után nem engedték szabadon, hanem a Tanácsköztársaság idején folytatott népbiztosi tevékenységéért 1935-ben ismét bíróság elé állították. Életét a nemzetközi tiltakozó mozgalom mentette meg, életfogytiglani fegyházra ítélték. 1940. októberében a cári csapatok által zsákmányolt 1848–49-es honvéd zászlókért cserébe kiadták a Szovjetunióknak.⁵ Ezt követően a Szovjetunióban élő magyar kommunista emigráció vezetője volt, 1945. januárjában tért haza, a Magyar Kommunista Párt (MKP)

³ Ld. Éljen a világ dolgozóinak szeretett vezére, a magyar nép nagy barátja a bölcs Sztálin. MSZT Kiadó, Budapest, 1951.

⁴ Idézi: Pünköshti Árpád: Rákosi a csúcson 1948-1953. Budapest, 1996. 434. old.

főtitkára lett. Életpályáján a Tanácsköztársaságban betöltött népbiztosi pozíció, a nemzetközi kommunista mozgalom szervezésében betöltött szerepe, a két per, a nemzetközi ismertség, a szimpátiamozgalmak, a börtönévek, éhségstrájkok, a Szovjetunióban töltött emigráció évei különösen alkalmasak voltak a kultikus tisztelet megalapozására.

3. A kultusz jellemző megnyilvánulási formái

Amint arra már fentebb is utaltunk, Rákosi személye körül már 1945-től kezdett kiépülni egyfajta kultusz, eleinte elsősorban a párton belül, később egyre szélesebb körben. Ez a folyamat 1949 után új lendületet vett, majd 1952-ben, a pártvezér hatvanadik születésnapján érte el csúcát. A Rákosi-kultusz 1953 után – a politikai átrendeződéssel összhangban – jelentősen visszaesett, majd végül 1956-ban teljesen el is tűnt.⁶

A Rákosi-féle személyi kultusz az élet számos területén jelentkezett, sokféle megnyilvánulási formája volt. A tömegtájékoztatási eszközök, a képzőművészet, az irodalom, a tömegdalok, az ünnepek, a politikai nagygyűlések – kisebb vagy nagyobb mértékben – mind eszközeivé váltak a kultusz terjesztésének, sulykolásának. Az említetteken felül a mindennapok egyéb területeire is befurakodott Rákosi személyének magasztalása: számos brigád, intézmény, illetve közterület kapta nevét a párt első emberéről, munkaversenyek indultak az ő tiszteletére, a szeretett vezér képe köszönt vissza postabélyegekről, illetve a folyosók, házak faláról. A kultusz terjesztése pedig módszerekben sem igazán ismert határokat: a múlt és a jelen az aktuális igényekhez mértem formálódott, a tömegtájékoztatási eszközök és a művészetek idealizált képeket jelenítettek meg, a különböző rendezvényekről megkomponált beszámolók láttak napvilágot, a fényképeket átalakították, retusálták⁷, a történelmi tényeket – különösen „a legelső magyar ember”⁸ életpályájának egyes elemeit – átírták, kibővítették, a szeretett vezért díszítő jelzőkkel illették (pl. bölcs), és pozitív üzenetet hordozó szerepekkel társították (pl. édesapa, tanító). Ilyen közegben már nem is meglepő

⁵ Utóbbiról bővebben ld. Seres Attila: Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. Orosz levéltári iratok Rákosi Máttyás és az 1848-1849. évi szabadságharc honvédszászlóinak kicseréléséről (1940). In: Történelmi Szemle 2005/1-2., 129-187. old.

⁶ A kultusz végeleges letűnésének egyértelmű jele, amikor 1956. októberében a Rákosiról elnevezett intézményeket, díjakat átkeresztelik.

⁷ Vö. Pünkössti Árpád: Rákosi a csúcson 1948-1953. Budapest, 1996. 427-428. old.

⁸ Ezt a kifejezést Dobi István, a minisztertanács elnöke használta Rákosira 1952. március 8-i beszédében.

jelenség, hogy a nép egyszerű és kevésbé egyszerű fiai és lányai is buzgón fordultak ügyes-bajos dolgaikkal levélben az ország első emberéhez.

3.1. A tömegtájékoztatás

A hatalom megszerzésében, egy diktatórikus berendezkedés kialakításában jelentős tényező a tömegtájékoztató eszközök használata, esetleg kisajátítása. Különösen élesen figyelhető meg ez a jelenség a huszadik század elejétől. Egy politikai vezető kultuszának kiépítésében szintén fontos szerepet játszanak a tömegtájékoztató eszközök.⁹ Nem meglepő, hogy Rákosi kultuszának megteremtésében is komoly szerepet kaptak a tömegtájékoztató fórumai. A tömegtájékoztató-tömegmanipulációs eszközöket a kommunista párt fokozatosan felügyelete alá vonta, az ellenőrzés szervezeti kereteit az Agitációs és Propaganda Osztály biztosította.

A vizsgált korszak elején, a második világháborút követő két-három esztendőben a tömegtájékoztató elsődleges eszköze egyértelműen az írott sajtó volt. Rákosi népszerűsítésében jelentős szerepet vállalt a Szabad Nép című kommunista napilap. Ez a lap rendszeresen beszámolt Rákosi beszédeiről és egyéb közszerepléseiről – igen hatásosan ecsetelve a pártvezért üdvözlő lelkesedést, tapsot, éljenzést. A Rákosiról szóló cikkek idealizált képet festettek a pártvezérről: nagyformátumú, ugyanakkor a kisemberek gondjaival törődő, sokat dolgozó, bölcs, gondoskodó de egyben közvetlen, jókedélyű embernek mutatták.¹⁰

A propagandafilmek és filmhíradók megjelenése tovább szélesítette a személyi kultusz építésének eszköztárát. Ilyen propagandaeszköz volt például a „Rákosi elvtárs harcos fiai között” című honvédségi propagandafilm¹¹, vagy a „Rákosi elvtárs 60 éves” című 22 perces

⁹ A totális rendszerek a huszadik században egyre professzionálisabban használták fel a tömegtájékoztató eszközöket. A kérdésre ld. Catherine Bertho Lavenir: A demokrácia és a média a 20. században. Debrecen, 2005., 86-166. old.

¹⁰ Bővebben ld. Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. In: Sic Itur ad Asta 1999/1., 105-113. old.

¹¹ Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. In: Sic Itur ad Asta 1999/1., 123. old.

dokumentumfilm, amelyet 1952-ben a Híradó 10-11. számában mutatták be, és amely ma a Filmarchívum filmtárában található.¹²

3.2. Képzőművészet

A Sztálin-kultusz tapasztalatait is figyelembe véve a képzőművészet – különösen a festészet és a szobrászat – igen alkalmasnak ígérkezett a személyi kultusz kiteljesítésére. Az elkészült képek és szobrok egyrészt Rákosi történelmi szerepét mutatták be¹³ – nem csekély pátosszal és gyakran a történelmi tények béklyóitól is megszabadulva, másrészt joviális és paternalista képet festettek a bölcs, és a nép problémái iránt fogékony vezérről.

Rákosi hatvanadik születésnapjának megünneplésébe – az ajándékozók közé – a magyar képzőművészeknek is be kellett kapcsolódniuk. Révai József 1951. augusztus 27-én tett javaslatot a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőség Titkársága részére Rákosi elvtárs hatvanadik születésnapjának megünneplésére, ennek keretében pedig arra, hogy „Kisfaludy Strobl Zsigmond haladéktalanul kapjon megbízást Rákosi elvtárs portréjának megmintázására és Poór Bertalan arcképeinek megfestésére.”¹⁴ A Titkárság a javaslatot 1951. augusztus 29-i ülésén el is fogadta.

3.3. Irodalom

A kultusz éveiben Rákosi személye ihletőleg hatott az írókra és költőkre is – igaz sokuknál mindez nem teljesen spontán történt. Ilyen tárgyú irodalmi alkotások nagyobb számban Rákosi hatvanadik születésnapjának tiszteletére születtek. A születésnap alkalmából az MDP Központi Vezetőség Titkársága 1951. augusztus 29-i ülésén – többek között – elfogadta, hogy „A Népművelési Minisztérium és az Írószövetség támogassa Rákosi elvtárs életéről szóló versek, elbeszélések és drámai művek megírását.”¹⁵ Ennek a határozatnak a Magyar Írók Szövetsége eleget is tett, és szorgalmazta Rákosiról szóló irodalmi művek

¹² Kocsis Piroska: „Hadd járjon ő a rózsában bokáig...” Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjának megünneplése. (www.natarch.hu/archivnet/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=191, lekérdezés időpontja: 2007. október 22.)

¹³ Ld. Ék Sándor és Bencze László festményeit.

¹⁴ MOL M-KS 276. f. 54. cs. 158. ö. e. (Magyar Országos Levéltár, MDP Központi szervei Titkárság).

¹⁵ MOL M-KS 276. f. 54. cs. 158. ö. e. (Magyar Országos Levéltár, MDP Központi szervei Titkárság).

elkészítését. Az eredmény az lett, hogy számos olyan irodalmi alkotás született, amely Rákosi életének eseményeit dolgozta fel, a pártvezért dicsérte, magasztalta.

Így jelenhetett meg 1952-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában a „Magyar írók Rákosi Mátyásról” című gyűjteményes mű. A szerzők névsora igen impozáns: Zelk Zoltán, Veres Péter, Nagy Sándor, Örkény István, Szüdi György, Illés Béla, Asztalos Sándor, Rideg Sándor, Háy Gyula, Reményi Béla, Illyés Gyula, Déry Tibor, Devecseri Gábor, Gyárfás Miklós, Darázs Endre, Képes Géza, Darvas József, Aczél Tamás, Morvay Gyula, Urbán Ernő, Sötér István, Nagy László, Gergely Sándor, Kónya Lajos, Mesterházi Lajos, Rákos Sándor, Hegedűs Zoltán, Cseres Tibor, Somlyó György, Szabó Pál, Örvös Lajos, Máté György és Benjámín László. Bár az írások egy része egyértelműen a jóízű határain belül maradt, a többség szélsőséges dicshimuszoknak minősíthető. Ebben a kötetben fogalmazza meg az egyik szerző a magyar irodalomnak Rákosival kapcsolatos feladatait. Eszerint „Irodamunkon a sor, hogy többet merítsen életművének tárházából. És, hogy ábrázolja a nagyszerű hőst, akiről írni az alkotó legszebb feladata – Rákosi elvtársat magát.”¹⁶

A fent vázolt feladatot a kötetben megjelent több írás is felvállalta. A Rákosi életének egyes eseményeit feldolgozó irodalmi művek inkább legendák, nem nélkülözik az elferdített vagy teljesen fiktív elemeket sem. Utóbbiak közé sorolhatjuk például a nagy történelmi személyiségekkel való találkozások bemutató műveket, amilyen például Illés Béla Történelmi lecke című írása. Itt a szerző Rákosi és Lenin találkozását írja le, és különösen érdekes felhangot ad a novellának a befejezése, ahol a találkozás után Lenin telefonon beszámol Sztálinnak a kiváló magyar kommunistáról, aki egyértelműen a jövő reménysége.¹⁷ Szintén az életút egyes elemeinek elferdítését mutatja, amikor Rákosit egyes alkotásokban, életrajzokban a Tanácsköztársaság kiváló hadvezéréként, Salgótarján védőjeként mutatják be. Ezt a frontszakaszt ugyanis más vezette.¹⁸

¹⁶ Máté György: A szívünket adjuk. In: Magyar Írók Rákosi Mátyásról. Budapest, 1952., 329. old.

¹⁷ Illés Béla: Történelmi lecke. In: Magyar Írók Rákosi Mátyásról. Budapest, 1952., 80-92. old.

¹⁸ Pünkösztí Árpád: Rákosi a csúcson 1948-1953. Budapest, 1996. 426-427. old. Érdekes ugyanakkor, hogy Sztálin kultuszában is fontos szerepet kapott a hadvezér-mítosz, talán ennek köszönhető, hogy Rákosi nevéhez is jelntős hadi tetteket akartak kapcsolni.

3.4. Névadások

Köztársasági államformájú országokban meglehetősen ritka, hogy élő, hivatalban lévő politikai vezetőről nevezzenek el intézményeket, utcákat. Persze másképp volt ez a formailag ugyan demokratikus köztársaságnak, majd népköztársaságnak deklarált totális államokban, így a Rákosi által vezetett Magyarországon is. Itt bizony számtalan termelőszövetkezet, brigád, intézmény viselte a párt elsőszámú vezetőjének nevét.

Több helyen felmerült az országban, hogy Rákosi Mátyás tiszteletére utcát nevezzenek el a párt szeretett vezetőjéről. 1952. február 7-én például az illetékes Fejér Megyei Pártbizottság fordult engedélyért az MDP Központi Vezetőségéhez annak érdekében, hogy több községben a legnagyobb utcát, Székesfehérváron a Dózsa György teret, valamint ugyanott az új színházat Rákosi elvtársról nevezhessék el.¹⁹ A kérés felterjesztésre került Révai Józsefhez, aki az iratra kézzel vezette rá döntését. Eszerint a kezdeményezést nem engedélyezte, többek között azért mert rossz ötletnek ítélte, hogy éppen a Dózsa György teret akarják átkeresztelni, illetve „Ellenőrizhetetlen, hogy méltó utcák, terek lennének-e kiválasztva.”²⁰ Az itt ismertetett levélváltás igen szemléletesen mutatja a személyi kultusz elérhetetlen szférákba emelkedését. Már az utcák, közterek átkeresztelésének ötlete önmagában a pártvezető mérték nélküli dicsőítését jelzi, ezt azonban tetézi a pártvezetés azon reakciója, hogy esetleg egyes utcák, terek nem elég méltóak ahhoz, hogy Rákosi nevét viselhessék...

Persze nem minden névadási kezdeményezés jutott az elutasítás sorsára. 1947-től 1953-ig számos intézmény vette fel a párt és az ország elsőszámú vezetőjének a nevét. Budapesten nagyüzem, gyermekotthon és kultúrház, Tatabányán gimnázium, Kalocsán, Kiskunfélegyházán és Szarvason utca viselte Rákosi Mátyás nevét.²¹

Különösen elterjedtek és a legmagasabb szintre kerültek a pártvezért dicsőítő névadások 1952-ben, Rákosi hatvanadik születésnapjának ünnepén. Ebben az évben a Népköztársaság Elnöki Tanácsának jóvoltából egyetemet és tanulmányi érdemérmet is neveztek el Rákosi Mátyásról.

¹⁹ MOL M-KS 276. f. 65. cs. 388. ő. e. (Magyar Országos Levéltár MDP Rákosi Mátyás titkári iratai).

²⁰ MOL M-KS 276. f. 65. cs. 388. ő. e. (Magyar Országos Levéltár MDP Rákosi Mátyás titkári iratai). Gépelt, eredeti, kézirással kiegészített tisztázat.

²¹ Ld. Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. In: Sic Itur ad Asta 1999/1., 119., 127. old.

Az 1952. évi 8. tvr. a következőképpen rendelkezett: „A Népköztársaság Elnöki Tanácsa népünk bölcs tanítójának, a magyar ifjúság példaképének, Rákosi Máttyásnak hatvanadik születésnapja alkalmából a következőket rendeli el: Az 1949. évi XXIII. törvénnyel Miskolcon létesített Nehézipari Műszaki Egyetem az 1952. évi március hó 9. napjától kezdődően „Rákosi Máttyás Nehézipari Műszaki Egyetem” nevet viseli.” A jeles felsőoktatási intézmény 1956. október 18-ig viselete ezt a nevet.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a 4/1952. (III. 8.) NET határozattal „Rákosi Máttyás” Tanulmányi Érdemérmét alapított. A határozat szerint: „Az egyetemet vagy főiskolát kitűnő eredménnyel végzett olyan hallgatók számára, akik legalább egy tárgyból különösen kiemelkedő tudást, s tanulmányaik folytatása alatt mindvégig kiváló eredményt mutattak fel és példát mutató magatartást tanúsítottak, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a legmagasabb tanulmányi kitüntetésül „Rákosi Máttyás” Tanulmányi Érdemérmét alapít.” A határozat első mondata indokolást is ad a névválasztásra. Eszerint a kiváló eredményt elérő egyetemi és főiskolai hallgatók megbecsülése „legméltóbban Rákosi Máttyásnak, az ifjúság példaképének nevéhez fűzve juthat kifejezésre”.

3.5. A pártvezér képmása

A személyi kultusz látványos megnyilvánulása volt, hogy Rákosi portréja fokozatosan egyre több helyen jelent meg: fényképeken, transzparensen, plakátokon. Ezek a portrék a választások és tömegrendezvények alkalmával az utcákat, ünnepeken a középületek külső homlokzatát, a hétköznapiokban hivatali helyiségek folyosóit, irodáit díszítették. Ezek a – propagandát szolgáló – képek igen elterjedtek voltak, így ma is alig találunk olyan embert, aki ne emlékezne Rákosi híres, búzamezős fényképére. Az Agitációs és Propaganda Osztály törekedett a portrék egységesítésére, ennek érdekében 1949-ben és 1950-ben is különböző méretű, de uniformizált képeket küldött szét országszerte kifüggesztésre.²² 1951-től Rákosi képmása bélyegen is megjelent.²³

²² Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. In: Sic Itur ad Asta 1999/1., 118-119., 122-123. old.

²³ Persze a magyar néplelkület nem hagyhatta szó nélkül a Rákosi képmásával megjelenő bélyegeket, arról hamar vicc született. Eszerint elterjed a hír, hogy a Rákosi-bélyeg nem ragad. Rákosi berendelte a felelőst és kért egy sorozat bélyeget. Ráköp az első bélyegre, ragad, ráköp a másodikra majd a harmadikra, azok is ragadnak. Ekkor Rákosi kifárad: Megint egy rémhír, hogy nem ragad? – De Rákosi elvtárs a nép nem az enyvezett felét köpködi. (A viccet idézi: Pünkösti Árpád: Rákosi a csúcson 1948-1953. Budapest, 1996., 435. old.)

3.6. Levelek Rákosihoz

A levéltárak tanúsága szerint Rákosi titkársága nemcsak a szűkebb értelemben vett hivatalos levelezést folytatta, hanem hétköznapi magyar és külföldi megkeresésekre, üdvözlésekre is reagált. A nép fiai és lányai részéről érkező levelek témája, hangvétele sokat elárul a személyi kultusz szociálpszichológiájáról, a korszak légköréről és arról, hogy miképpen élhették meg az egyes emberek Rákosi kultuszát. A levelek íróinak egy része valamilyen kérést fogalmaz meg a pártvezérhez, mások gratulációt, üdvözlést küldenek.

A Rákosihoz írt levelek jól mutatják, hogy Magyarország polgárai nemcsak teljhatalmú vezérként, de sokszor jóságos népmesei királyként tekintettek rá. A párt első emberét egyesek keresztapának kérték fel, mások támogatást kértek hol szovjetunióbeli nyaraláshoz, hol internált rokon szabadon bocsátásához, hol útlevél kiadásához, egy esetben pedig magyar úttörő kislány olyan koreai gyermek testvért kért Rákositól, akinek a szüleit az amerikai imperialisták gyilkolták meg.²⁴

A Rákosinak szóló levelek között külön csoportot alkotnak a hatvanadik születésnapra küldött üdvözlések. 1952-ben Magyarországról és külföldről egyaránt özönlöttek a hivatalos és személyes köszöntések Rákosi titkárságára. Levélben köszöntötték Rákosit – többek között – a külföldi kommunista pártvezetők, köztük Mao és Kim Ir Szen, a híres dán író Martin Andersen Nexö, egy francia polgármester, és sok egyszerű ember, így egy hajdani vöröskatona, egy németországi nyelvtanár, stb. A számtalan személyes üdvözlés között különösen bizarr az a levél, amelyet egy Ivanova nevű szovjet asszony 1952. február 26-án írt. Születésnapra köszöntőjében a levél írója kőszáli sashoz hasonlítja a magyar pártvezetőt, majd arról is tájékoztatja az olvasót, hogy első leánya azon a napon született, amikor Rákosi Máttyást életfogytiglani fegyházbüntetéssel sújtották, és ennek tiszteletére leányát(!) Máttyásnak keresztelte.²⁵

3.7. Ünnepek és közszereplés

A személyi kultusz legjellegzetesebb és egyben leglátványosabb megnyilvánulásai a vezető részvételével zajló ünnepek, tömegrendezvények. Ezek jó lehetőséget kínáltak a

²⁴ Ld. Kő András – Nagy J. Lambert: *Levelek Rákosihoz*. Budapest, 2002.

²⁵ MOL M-KS 276. f. 65. cs. 388. ö. e. (Magyar Országos Levéltár MDP Rákosi Máttyás titkári iratai).

pártvezető szereplésére, illetve a tömegek spontán és szervezett érzelmnyilvánításaira. A nagygyűlésekről szóló beszámolók már 1945-től kezdve rendre éljenzésről, mámoros lelkesedéről, szünni nem akaró tapsviharról szóltak.²⁶

A következő években az állami ünnepek és az egyéb tömegrendezvények fokozatosan a személyi kultusz fórumaivá és eszközeivé váltak. Ugyanakkor a jelentősebb állami ünnepek a legitimitáció megerősítésére is szolgáltak, illetve lehetőséget teremtettek egyes történelmi események, eredmények kisajátítására. Utóbbira példa, amikor a centenárium alkalmával az 1848-as forradalom hagyományait sajátította ki a kommunista párt, és a Kossuth-Rákosi kontinuitás felvetésével erősítették a pártvezér legitimitációját.

Végül a totális pártállam kiépülésével az ünnepek és tömegrendezvények már szinte kizárólag a párttal való azonosulásnak, a vezetők feltétlen tiszteletének teátrális megnyilvánulásaivá silányodtak. „A pártállami ünnepeken Sztálin és Rákosi arcképével kellett felvonulni, szónoklatokban nevük elhangzásakor fel kellett állni és ütemes taps kíséretében harsogni: *Éljen Rákosi! Éljen a Párt! Sztálin, Rákosi!* Nem tapsolni életveszély volt. Mindez, vagyis a felállás, a vastaps és a skandálás kötelező szertartássá vált. A jelenlévők a besúgóktól és az ÁVH-tól tartva egyszerűen nem mertek másként viselkedni.”²⁷

4. Zárszó

A fenti sorokból egy abszurd és groteszk világ képe tárul elénk. Bár láthattuk, hogy a kommunista személyi kultusznak magyar sajátosságai is akadtak, mégis itt nagyrészt a Szovjetunióból importált jelenséggel, módszerekkel, eszközökkel találkozhattunk. Mindezeknek csakis egy – erőszakszervezetek segítségével kiépített és fenntartott, a társadalmi-kulturális élet jelentős részét ellenőrzés alatt tartó – totális diktatúrában lehetett talaja. Tanulság viszont, hogy amennyiben egy ilyen politikai rendszer kiépül, ott bármi megtörténhet, akár olyan dolgok is, amelyek a józan ész számára elképzelhetetlenek.

²⁶ Ld. a Szabad Nép 1945. májusi számaát.

²⁷ Kocsis Piroska: „Hadd járjon ő a rózsában bokáig...” Rákosi Máttyás hatvanadik születésnapjának megünneplése. (www.natarch.hu/archivnet/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=191, lekérdezés időpontja: 2007. október 22.)